

Litteraturgranskningar

ANTHONY KING, ed: *The New American Political System*, Washington, D. C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978.

In an era when "new" is perhaps the most overworked word in the entire alluring vocabulary of Madison Avenue, and when the novelty counter of our popular political life is replenished almost daily with new stock, one might rightly be suspicious of books that purport to reveal new political systems. The doubts can only be further compounded by the comprehensive character of the assertion – new elements or new components perhaps, but a whole new interactive political system? Yet this volume, to which some ten distinguished political scientists contributed, makes a pretty plausible case for just such a contention. It is furthermore a thoughtful and provocative book, accessible to the intelligent bystander as well as the political scientist, and it provides a wealth of insight into the workings of the new system even if it understandably fails to give America-watchers a very clear idea of where the system is heading.

In the words of the Introduction, "This volume arises out of the puzzlement felt by many political scientists – and by many ordinary Americans – when they contemplate the workings of the American political system in the late 1970's. The old landmarks are still there. The Supreme Court and Congress still meet, the White House still stands, the national nominating conventions still select two presidential candidates every four years. Yet the old landmarks are features of a landscape that has changed in all sorts of ways, some of them dramatic, some more subtle."

Each of the contributors was asked to describe and analyze the changes which they perceived to have occurred between 1960 and the present. There was no attempt to impose a common format, an approach which occasionally gives the total result a somewhat disjointed appearance, but one which ultimately endows the book with more vitality and diversity than a more rigid format would have produced. The effort is in one welcome sense a rarity, a book by contemporary political scientists who

confine themselves for the most part to *Political* phenomena without grazing excessively in pastures ordinarily frequented by sociologists and economists.

One can derive a reasonably good picture of the diversity of emphases by a simple glance at the table of contents. It begins with an account of the search for a New Public Philosophy by Samuel Beer, followed by "Change and Continuity in the Modern Presidency" by Fred Greenstein; "Issue-Networks and the Executive Establishment" by Hugh Heclo (who has also written on policy-making in Sweden), "The Semisovereign Congress," by Samuel Patterson, "The Supreme Court: From Warren to Burger" by Martin Shapiro, "The Political Parties: Reform and Decline," by Austin Ranney, "Changing Patterns of Electoral Competition" by Jeane J. Kirkpatrick, "The Puzzle of Political Participation in America" by Richard Brody, "The Old States in a New System" by Leon Epstein, and a concluding summary by the editor with the revealing title "The American Polity in the Late 1970's: Building Coalitions in the Sand."

Since it is palpably impossible to summarize such a wide-ranging book, let me here limit myself to a brief discussion of three contributions, those of Beer, Ranney, and King.

Beer looks upon the New Deal, not simply as a series of political programs, but as having provided a kind of American public philosophy (defined as "an outlook on public affairs which is accepted within a nation by a wide coalition and which serves to give definition of problems and direction to government policies dealing with them.") The core of this philosophy was the promotion of national economic and social progress through the action of the federal government – an interventionist liberal position, which aimed at an egalitarian redistribution of power (not wealth) and widened equality of opportunity (not just for individuals, as in the past, but even for groups, e. g. labor). This New Deal public philosophy, Beer argues, came to an end in the early 1960's in the sense that it could no longer accommodate the

new forces – technocratic manipulators on the one hand, e. g. MacNamara, the Romantic counter-culturists e. g. Paul Goodman, on the other – that came forth boldly on the stage at that time. (Beer's treatment of the technocratic takeover in Washington can also be connected with the concomitant rise of the policy-professional, and the decline in influence of parties and conventional interest groups – all these led to the emergence of the highly complicated issue-networks whose characteristics are explored more thoroughly in Hecló's contribution.) If the thrust of the technocrats was to strengthen objectivity and the position of the expert in providing government services, the neo-Romantic impulses were politically expressed in the form of "participatory democracy" – an attempt to elevate the status of the policy-consumer and subjective criteria. And the new turn taken by egalitarianism, the emphasis on equality of results for groups rather than of rights for individuals, was to bring about profound changes in American politics.

Beer sums up the results of this period: the heady optimism that characterized both Technocrat and Romantic in the 1960's had disappeared, in part because both promised more than could be humanly delivered. The New Deal as public philosophy is no longer the great dividing line in American politics – either you are for it or against it; instead what has emerged is a pluralism of old and new varieties of liberalism and conservatism, a kind of "equilibrium without purpose."

In many ways the most striking and possibly the most alarming essay is that of Austin Ranney. Students of American politics have long been reconciled to a view of our national parties as rather tenuous and temporary coalitions of state parties that come together in a brief mating period every four years to select a presidential candidate. If Ranney is right, and most of the evidence supports him, the results of a revolution that began in the late 1960's have increased the number of those who participate in presidential nominating procedures, but at the same time practically eliminated the regular political party organizations which, whatever their faults, did provide at least a modicum of structure and continuity to the enterprise. Presidential primaries have had an explosive growth between 1968 and 1976 (e. g. in the Democratic party, from 17 binding primaries accounting for 37.5 % of the votes cast at the convention to figures of 29 and 72.6 % respectively). The national nominating convention has become a rubber-stamp, party regulars have been displaced by "issue and candidate enthusiasts," and presidential party organizations have become both more centralized and less subject to controls originating at the state and local level. In such a changed environment, the success of an outsider such

as Jimmy Carter in capturing the nomination of the party looks in retrospect somewhat less surprising than it did at the time.

In his concluding comments, Anthony King summarizes the different contributions, and makes the case for the belief that the changes that have taken place between the inauguration of Presidents Kennedy and Carter do in fact amount to a new system. If American politics has been typically viewed in the textbooks as one of coalition-building, the current situation is one of atomization. Lacking the cohesive and structured blocs that hitherto have been the stuff out of which coalitions were constructed, the new politics may be aptly characterized as one where coalitions must be built in the sand – an unenviable task at best. Leadership becomes more difficult, events more unpredictable, and policy decisions often seem to be made either too slowly or too rapidly. But he ends on an upbeat – the landscape may be new, but the landmarks are familiar. Things may be incomparably more difficult and more complicated, but the republic has survived even greater uncertainties in the past. And so it has.

For those who are looking for a pattern that will help predict the future directions in which America will lurch, or for a new organizing public philosophy to replace the old, this book will offer little comfort. It will however provide some reinforcement for those who, like myself, have always found it difficult to generalize about America and who have always been impressed with the protean, experimental, and essentially contradictory nature of the country. The mere fact that such a sober and non-doctrinaire collection of essays, coming from a wide variety of scholarly viewpoints, could be published under the auspices of an Institute supported largely by Big Business is in itself an illustration of this point as well as a ground for some restrained optimism about the future.

Joseph B Board

KERSTIN LINDSKOUG: *Hänförelse och förnuft. Om karisma och rationalitet i Max Webers sociologi*. Lund: Dialog, 1979.

Kerstin Lindskougs bok är enligt min mening den första i Sverige som kan ses som ett bidrag till den internationella "weberologin", vad man än må anse om denna term. Weber har ju behandlats tidigare men knappast för sin egen skull. Kurt Samuelsson är intresserad av kapitalismens uppkomst och då kommer Weber naturligt i fokus. Sverker Gustavsson intresserar sig för skilda forsknings-policy-rekommendationer och Weber syns

då erbjuda en rimlig replipunkt. Hans L. Zetterberg och Gunnar Myrdal, vilka visserligen inte främst är produkter av den svenska vetenskapsmiljön, intresserar sig för vetenskapsteoretiska frågor och finner illustrationer hos Weber för att utveckla sina tankar om förklarings typer respektive värderingsproblematik.

Bl a genom att K L befinner sig så nära primärdiskursen så har man en föräning om att hennes skrift kan komma att få handboks mässig användning på sitt område. Författaren gör sig också mödan att profilera Webers begreppsbestämningar mot även andra samhällsvetares tankar i ämnet. Det är främst amerikanska sociologer som kommer till tals, bekantskaper som K L kan förmodas ha odlat under sitt år vid Johns Hopkins i Baltimore, men hon förefaller överhuvudtaget ha god överblick över sekundärlitteraturen och framställningen får karaktär av förtjänstfull litteraturöversikt. Efter att ha tagit del av hennes arbete har man emellertid också en klarare uppfattning om karisma och rationalitet som sådan och inte bara om vad Weber och andra har tyckt i ämnet. Hennes främsta bidrag till den vetenskapliga diskussionen ligger dock i textexplikationen av Weber. Man får en god bild av karismans plats i Webers "maktlära", *Herrschaftssoziologie* (Herrschaft översätts för övrigt av K L med "auktoritet"), liksom även av förhållandet mellan denna och Webers totala sociologi.

Jag avser att fortsättningsvis kortfattat redovisa avhandlingens framställning och huvudresultatet samt kritisera valda punkter. Min enda vägande kritik har att göra med de, som det synes, "värde-filosofiska" utsvävningar som på sina ställen belastar framställningen. Tyngden av min Hägerströmskt inspirerade kritik är avhängig i vad mån den vetenskapliga framställningen påverkas. Mer härom nedan.

Dispositionsmässigt är K L:s bok kanske inte alldeles "avklarad". Det är tydligt att den består av två huvudmoment: begreppsutredning och empiriska tillämpningar, "cases". De begreppsutredande avsnitten torde också kunna läsas tämligen fristående från tillämpningarna, en bonderevolt i nordöstra Brasilien och Father Moons "Unification Church". K L kompletterar även sin framställning med en "Epilog" om Jim Jones och Folkets Tempel. I Guyanas djungel får den karismatiska maktlegitimeringen sina ultimativa uttryck.

K L inleder med en redogörelse för karismabegreppets etymologiska ursprung i det grekiska språket och dess användning inom den tidiga kristna kyrkan, enkannerligen aposteln Paulus. Innan hon fördjupar sig i Webers överflyttning av begreppet från teologin till samhällsvetenskapen så redovisar hon de källor som Weber byggde på, dvs främst kyrkohistorikern Sohms *Kirchenrecht*.

På två ställen i *Wirtschaft und Gesellschaft* (WuG) behandlar Weber karismatisk maktlegitimering. Dels kortfattat taxonomiskt i första delens tredje kapitel och dels i andra delen, där karismans "väsen, egenart och verkan", i synnerhet karismans *rutinisering*, ges en utförligare behandling.

Utan att fastna i enskildheter är ändå huvudpunkterna i K L:s analys av Weber väl värda att återge. Karisman är för Weber ett *relationsbegrepp*. Man kan inte vara karismatisk i ett vakuum, alldeles oavsett sina karismatiska personliga kvaliteter. Den karismatiska ledaren är karismatisk för sina anhängare och karisman skapas sålunda av en social *situation*, oftast en krissituation, enligt Weber präglad av *Begeisterung und Not*, där en grupp *förser* en ledare med utomvardagliga, extraordinaära egenskaper. Karismatisk maktlegitimering grundas på en *överenskommelse*. Överenskommelse präglar för övrigt, så vitt jag förstår, all legitim makt – annars sprängs dess ramar och vi får att göra med *våldsmakt*. Webers legitimitetslära passar väl in i den kontraktsteoretiska traditionen från Hobbes. Det är i synen på förhållandet mellan stater som Weber blir mer, om man så vill, socialdarwinistisk.

Weber förknippar karisman med både personen och strukturen i samhället. Karisman kan *färga av sig* på föremål, symboler för institutioner och ämbeten, som sålunda blir indirekt delaktiga av karisman. Karismabegreppet förgrenas till att även omfatta bävanframkallande egenskaper hos ting. "Det är karismafenomenets oundvikliga öde att antingen ebba ut och inom kort tid uppgå i den institutionella ordningen eller också leva kvar en tid för att sedan själv institutionaliseras", skriver K L (sid 20 i avhandlingen). För Weber är objektets karisma en fortsättning av den *personliga* och har att göra med hur den *genuina* karisman *rutiniserar*. Institutionell karisma är således en fortsättning på personlig karisma. K L väljer sina *cases* för att belysa dessa båda möjligheter; den genuina karisman exemplifieras av Antonio Conselheiro och den rutiniserade av Father Moons organisation. Enligt Weber skall vi vidare, framhåller K L, bortse från karismans kvalitativa innehåll. Frågan om karisman är på "gott" eller "ont" faller utom vetenskapens sfär, enligt den vetenskapliga värde-relativismen hos Weber, som dessutom är intresserad av just *hur* makt legitimeras, oavsett innehållet. Det är främst på denna punkt, enligt min mening föga framgångsrikt, som K L finner gott rikta kritik mot Weber.

Utgångspunkten kan sägas vara att karisman betecknar ett utomvardagligt sökande efter transcendent mening, livsinnehåll. Man kan tala om ett frälsningsmotiv, av Weber förknippat med termen *metanoia* (jämför *paranoia*), som betecknar transcendenten av det egna jaget i andlig pånyttfödelse. Karisman innebär en flykt undan

andlig förstelning och kan naturligtvis ha varierande innehåll. Det är främst rörelser med någon form av "moralisk upprustning" på sitt program som tenderar att se upp till karismatiska ledargestalter och det kan te sig frestande att bedöma även budskapet.

Efter att ha introducerat Webers karismabegrepp är det främst i det andra kapitlet "Karismatisk auktoritet – analys och kritik av Max Webers maktteori" som K L, med biträde av en rad internationella auktoriteter på området, finputsar de weberska begreppen med sikte på den empiriska analysdelen i kap 3. Andra kapitlet inleds med en ganska fullständig presentation av Max Webers vetenskapssyn, dess allmänna bakgrund, dvs *Methodenstreit*, samt även *Wertbeziehung* och idealtypen. Kap 2 är avhandlingens tunga kapitel. På sid 48–49 framträder här författarens syfte: "...att argumentera för att Webers karismasociologi måste byggas ut och klargöras med hjälp av empiriska fall från vår egen tid". I några avseenden är Weber nämligen inte riktigt tillämplig på aktuella fenomen. K L skriver vidare: "Mitt huvudsakliga syfte blir här således att identifiera den karismatiska makten, vilket måste ske utifrån samhällssituationen i vilken den föds och utifrån anhängarnas motiv och 'organisation'. Jag skall också försöka relatera mig till det förhållandet som Carl Friedrich kallar 'osunt', nämligen att Webers 'wertfreie' teori inte ger möjlighet att skilja mellan olika slag av ledare, destruktiva och konstruktiva till exempel, vilket medför att 'Hitler, Jesus Kristus, Mussolini och Moses blir identifierade som engagerade i samma slags verksamhet'" (sid 49, cit i citatet från *Friedrich, Carl J: "Political leadership and the problem of charismatic power" i The Journal of Politics, vol 23, no 2, Febr 1961, sid 15*).

Man anar här K L:s weberska ådra i metodiskt hänseende men skönjer även det, som det förefaller naturrättsligt inspirerade, värde-filosofiska temat, dvs den weberska tanken att bedöma karisman så att säga på gott eller ont. Jag återkommer till detta.

Den första av K L:s fem indikatorer eller kännetecken på karismatiskt ledarskap (de sammanfattas på sid 64) har att göra med det karismatiska *epitet* som anhängarna ger ledaren: Mästaren, Il Duce, den gudomlige, den ofelbare, den störste etc. För det andra har vi det sk "Ille faciet" –kriteriet. "Krisens lösning förväntas komma från ledaren, och kollektivet som genomför mobiliseringen ser ledaren som överordnad i förhållande till kollektivets gemenskap och egenvärde" (sid 64). Den tredje indikatorn har också att göra med att anhängarna avhänder sig den egna initiativkraften till förmån för ledaren, nämligen vissheten om snar *undergång* för den händelsen att ledaren skulle lämna dem. Den fjärde indikatorn är anhängarnas utomordentliga *offervillighet*. Inga offer för

ledarens skull synes för stora: askes, disciplin, egendomslöshet, död. Slutligen framstår ledaren för sina anhängare ofta som en främling, vilken *sänts* dem. Hans bakgrund är ofta, skriver K L, *ouppklarad och mystifierande*. Indikatorerna är valda för att dels passa in på Webers framställning av de idealtypiska dragen hos den karismatiska rörelsen, dels handla enbart om anhängarnas *uppfattning* om den karismatiska ledaren, alltså inte om hans personliga egenskaper som sådana. Karisman var ju ett relationsbegrepp. K L upplever det emellertid som en brist att indikatorerna inte säger någonting "om innehållet i det katalyserande budskap som ledaren förmedlar och som uppenbarligen också är avgörande för hans framgångar". (Sid 65.)

Det tredje kapitlet om "Den karismatiska rörelsen", avhandlingens empiriska analysdel, visar prov på tillämpningen av de kriterier, indikatorer, som K L kommit fram till. Hon har lyckats välja väl avgränsade *cases* som visar att Weber, må vara med viss modernisering, kan tillämpas i analysen av revolter mot tradition och rationalitet. Naturligtvis kan man diskutera urval och källbehandling. Mot bakgrund av K L:s reflektioner om karismans avtagande betydelse i vår del av världen och tilltagande betydelse i Tredje världen efter Andra världskriget kunde man kanske ha väntat sig att hon valt moderna exempel från t ex Indien, Kina eller Cuba. Antonio Rådgivarens brasilianska bonderörelse får här en viss ställföreträdande roll. Att K L gärna ser denna som ett "aktuellt fall" framgår för övrigt av hennes framställning av *A G Frank* (sid 85). Som opponenter, Hans L Zetterberg, påpekade vid disputationen borde man också kunna tänka sig att finna karismatiska ledare utanför de politiska och religiösa sfärerna. Ivar Kreuger, Ingemar Stenmark och Richard Wagner kunde vara givande exempel att diskutera utifrån åtminstone några av de valda indikatorerna. K L har emellertid valt sina fall i syfte att möjliggöra en konfrontation mellan begrepp och verklighet (se gärna sid 71). Sportsmannens karisma har ju t ex ett starkt *syntetiskt* drag och de karismatiska hyllningar som kan komma låt oss säga en körledare till del efter ett uruppförande har inte samma samhällsvetenskapliga intresse som förhållandet mellan en politisk organisation och dess ledare.

Däremot förefaller mig K L:s argument för att utesluta den sk rebellrörelsen (se sid 76) som helt oacceptabelt. Vetenskapen kan enligt min mening inte göra halt med godtyckliga hänvisningar till "etiken". Vetenskapsmannens uppgift är det besinningslösa sanningssökandet och politikern kan aldrig svära sig fri från sitt ansvar att tygla Minerva. Vetenskapen *bör*, utifrån denna rolldualism, vara en kontrollerad kraft som har att verka helt fritt ("yttre" kontroll och "inre" frihet), utan självvalda eller andra restriktioner, även om det skulle innebära

att "riva i öppna sår". Annars kan vetenskapen vare sig effektivt fylla sin sanningssökande funktion eller effektivt kontrolleras. Vetenskapen skall enligt min mening ägna sig åt empirisk och inte etisk prövning. Bevisbördan torde åvila den som anser annorlunda. Om forskarna tar på sig rollen som "vår tids prästerskap" så får vi antagligen snart nog en "statskyrka".

Vidare kan *da Cuhnas* "nationalepos" ifrågasättas som vetenskaplig huvudkälla för bonderevolterna i nordöstra Brasilien för åttio år sedan. Det är som att använda t ex Bareas eller Hemingways romaner som historisk källa till Spanska inbördeskriget, dvs inte helt orimligt men likväl anmärkningsvärt. Vid disputationen förskräcktes opponenter men lät saken falla med hänvisning till avsaknaden av påvisbara fel.

Hur K L själv ser på sitt urval framgår kanske klarast på sid 98 (strax nedom mitten): "Vart och ett av fallen är unikt och bör analyseras för sig, men i samma analyskategorier, dvs i de kategorier som gäller för alla karismatiska rörelser och karismatiskt ledarskap, och som jag har presenterat i kapitel 2. Vad jag vill visa är att dessa båda så olikartade rörelser i grunden handlar om samma sätt att legitimera och underordna sig makt, och att rörelserna härigenom också har många gemensamma strukturella drag, trots sin olika hemvist i tid och rum." Syftet är vällovligt. Som framgått har K L emellertid även ett parallellt intresse av att tentativt skilja mellan "konstruktiva" och "destruktiva" karismatiska ledare.

Man bör observera att K L:s tillämpningskapitel också är en tillämpning av Neil Smelers teori om kollektivt beteende och dess nödvändiga *determinanter* för kollektiva rörelser (sid 50 ff, i kap 3 spec sid 84 och 99). Nu sägs Smelser vara väl i linje med Weber (sid 51) men huruvida tillämpningsdelens syften uppfyllts är alltså rimligen avhängigt just detta, vilket kan noteras som en "crucial point".

Det genomgående intrycket är dock att K L:s förfarande vid testningen av de modifierade weberska begreppen är legitimt.

Jag avstår här från att gå in på sakinnehållet i K L:s båda fall.

I det fjärde kapitlet "Rationalisering och karisma – Max Webers historiesyn" inplaceras karismabegreppet i ett större sammanhang. Hänförelsen får nu sällskap av förnuftet, dess idéhistoriska motpol alltsedan Upplysningen. Rationaliseringen är ingalunda unik för Occidenten. Som inte minst Gunnar *Aspelin* påpekat finns det åtskilliga försök till rationella världsåskådningar. Weber studerar också i sin religionssociologi mångahanda sekulariserade religioner och ger exempel på både västerländsk och österländsk rationalitet. Unikt för den västerländska rationaliteten är dess inriktning på att maximera

ändamålsrationaliteten. Det är viktigt att inse att "Rationalisering innebär således både en ökande målrationalitet och en ökande värderationalitet" (sid 140), eftersom man annars saknar en grundläggande förutsättning för att förstå Webers religionssociologiska projekt. Västerländsk rationalisering är ett specialfall av den universella rationaliseringsprocessen. Må vara att den så att säga är mest universell, genom sin spridningsbenägenhet och irreversibilitet.

K L skiljer mellan tre aspekter av rationalisering. För det första urskiljer hon *rationaliseringen av tanke- eller trossystem*. Vi kan, t ex med hjälp av idealtyper eller vetenskapliga modeller, ägna oss åt att på ett sekulariserat sätt tyda, förstå och förklara vår verklighet. Vår världsbild är inte längre mystisk eller religiös. Bondepraktikan ersätts av väderballonger och SMHI. För det andra har vi *rationaliseringen av organisationer*, dvs rationaliseringens strukturella aspekt, rationaliseringen som institutionellt arrangemang. Hit hör byråkratins framväxt och ökande betydelse, om man så vill Webers hela administrationsteori, med dess betoning av likförmighet och kalkylerbarhet. Enligt min mening är byråkratins hos Weber snarast en generell idealtyp, därigenom att den abstraherar vissa universella drag hos en rationell förvaltning. Byråkratins är heller inte en *historisk individ* i Webers och Rickerts mening, må vara att det är främst Preussen som Weber har för ögonen. Men även om byråkrati har funnits i varierande historiska kontexter så har K L rätt i att byråkratins i nyare tid är förknippad med nationalstatens framväxt, penningekonomin och upplösningen av den feodala partikularismen. Kanske särskilt inom krigsväsendet har den idealtypiska byråkratins sin tillämpning. Det moderna kriget lämnar allt mindre utrymme för inspirerade karismatiska konstnärnaturer. Kriget har omvandlats till produktionsapparaternas schackspel och Jeanne d'Arc och Karl XII får maka åt sig till förmån för Albert Speer och Robert McNamara. För det tredje har vi rationaliseringen som *förnuftets seger*, av K L sammankopplad med rationaliseringens innebörd för de enskilda människorna. Hur skall vi som människor ställa oss till massproduktionens "avtrollade" tidevarv? Skall vi som Marx och amerikanerna vara utvecklingsoptimister i Upplysningens anda eller som Weber frustrerade pessimister? Här låter K L Weber och Marcuse konfronteras.

I fjärde kapitlet tar K L upp en diskussion i anslutning till Friedrich H Tenbrucks artikel i *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* från år 1975, där han på nytt behandlar frågan om vad som egentligen är att betrakta som Webers *magnum opus*. I den moderna sekundärlitteraturen tycks det vara en alltmer spridd uppfattning att religionssociologin har blivit alltför tillbakasett till förmån för den fragmentariska *WuG*. Så t ex har Wolf

Schluchter nyligen betonat betydelsen av "Zwischenbetrachtung" (*Die Paradoxie der Rationalisierung* Zeitschrift für Soziologie, Jg 5, 1976) för att komma åt Webers syn på det moderna samhällets meningsproblem, dvs ytterst hans bakomliggande normativa utgångspunkter. K L är inte ensam om sin erfarenhet att den "klaraste bilden av Webers allmänna samhällssyn, dvs hans teser om rationalisering och karisma, fick man genom att läsa de kommenterande avsnitten i GARS, dvs i Einleitung och i någon mån också i Zwischenbetrachtung och genom att relatera dem till andra texter som kommit till under ungefär samma tid, framför allt föreläsningen "Wissenschaft als Beruf" (sid 133). Även Schluchter finner för övrigt gott att relatera de kommenterande texterna till *Wissenschaft als Beruf. Zwischenbetrachtung*, som finns i flera versioner, är också intressant som förmedlande länk mellan Webers jämförande religionssociologi i GARS och den jämförelsevis fragmentariska "systematiska religionssociologin" i WuG. (För en översikt av forskningens nuvarande läge i tolkningen av Weber, se Roth, Guenther: "Abschied oder Wiedersehen? Zur 5. Auflage von Max Weber, 'Wirtschaft und Gesellschaft'" i Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Jg 31, 1978, nr 2.)

Jag återknyter nu till min huvudkritik, den som har att göra med vad jag uppfattar som "värdefilosofiska piruetter" och som flestades framskymtar, t ex i början av kap 5, "Sammanfattning", och kanske särskilt på de täta sidorna 48–49, där K L deklarerar sitt aktuella syfte men där även mycket av en nyckel till avhandlingen som helhet låter sig anas. Även i anslutning till "Webers vetenskapssyn", särskilt sid 36, skymtar den värdefilosofiska problematiken.

K L framkastar (sid 49) en distinktion mellan "konstruktiv" och "destruktiv" karisma, som en komplettering till Webers generella begrepp. Hon återvänder till denna distinktion, i avsnittet "Karismatiskt ledarskap på gott och ont" (sid 66 ff). Jag kan inte finna att denna komplettering är forskningsmässigt motiverad. Man kan naturligtvis uppleva det som försmädligt att Webers begreppsapparat inte ger utrymme för att diskriminera en "demagogiskt demokratisk (konstruktiv?) och fascistisk (destruktiv) karismatisk ledare" (sid 68) från varandra. Vanligen associerar vi detta till vad Arnold Brecht kallar "the seamy side of Scientific Method", att man inte *vetenskapligt* kan välja mellan yttersta mål-värderingar. Medelvärderingar är däremot en ontisk realitet och kan bli föremål för vetenskapen.

Som människor torde vi i och för sig ha behov av normativ auktoritet, en "kompass" för vår livsföring som hjälper oss att finna den "smala vägen". Religionen har fyllt detta behov i de mest skilda kulturer. Reli-

gionens filosofiska död efter Upplysningen medför att vi måste leva med att *själva* skapa och ta ansvar för vår mening – och därigenom uppe tanken på en yttersta, "ultimativ" mening. Valfriheten, "det existentiella dilemmat", är en tung börda. Går det inte att *belägga* en yttersta mening kan vi kanske inte få etiskt fotfäste, utan en akt av illusion, ett tankens "indiska reptrick"; det existentiella dilemmat består, ehuru *vetenskapligt* meningslöst.

Det är klart att karisman som en flykt undan rationaliteten kan ha varierande förtecken, meningsinnebörder, och att detta intresserar oss. Jag uppfattar det som att K L tänker sig normativa argument för en empirisk korrigering av Weber, men som sådan är hennes tentativt framkastade begreppspar inte ändamålsenligt. För att ansluta till K L:s diskussion av Emmet (sid 67) kan man vända på begreppsdefinitionerna och påstå att Hitler kan ses som en "konstruktiv" karismatisk ledare "som kan utveckla och stärka viljekraften hos de individer han påverkar, så att dessa själva förmår klara av den uppkomna krisen". Säkert var det många småborgerlig SA-man som upplevde sitt liv få ny mening i den nationella "revolutionen" och som därvid återvann sin initiativkraft. Det är heller inte orimligt att beskriva F D Roosevelt och W S Churchill som "destruktiva" ledare "som utövar ett slags hypnotisk makt och som är inställd på att dominera starkt". Churchills och Roosevelts talang att över folkrepresentationens huvud egga massorna var säkert en av deras främsta politiska tillgångar och deras maktinstinkt lämnade nog intet övrigt att önska. Det karismatiska ledarskapet har destination okänd (jfr Ille Faciet-kriteriet). K L synes här ha laborerat med empiriskt tomma övertalningsdefinitioner.

Enligt min mening borde K L ha tagit större intryck av Willner & Willner när de skriver: "Som individer kan vi lovorda motiven hos dem som på moraliska eller estetiska grunder önskar skilja mellan de män vars mission leder till Helvetet. Men som samhällsvetare måste vi erkänna att de empiriska eller jordiska manifestationerna av inspirerat och inspirerande ledarskap är desamma vare sig de tjänar det goda eller det onda" (återgivet på sid 67).

K L snuddar i sammanhanget också vid den inflammerade debatt som Wolfgang Mommsen i slutet av femtiotalet förser med nytt bränsle, dvs frågan om Weber som en lärofader till nationalsocialismen. K L skriver, med återklanger från Mommsen: "Det råder ingen större tvekan, inte ens bland Webers starkaste kritiker, att han om han levt så länge att han fått se nazisternas Macht-übernahme, med alla krafter skulle ha bekämpat en sådan politisk utveckling, och också skulle ha reviderat sina idéer om politiken i massamhället. För oss kvarstår fortfarande frågan om karisman måste vara strängt dik-

tatorisk till sin natur och oförenlig med demokrati eller om det konstruktiva, inspirerade ledarskap, som Emmet talar om kan vara karismatiskt" (sid 68).

Beträffande den kontrafaktuella frågeställningen om Weber och nazismen så kan kort sägas att debatten där-om varit mer hetsig än saklig och att den knappast ger underlag för entydiga slutsatser. Den nationella väckelsen borde Weber kanske ha haft värderingsmässiga förutsättningar att anamma men den revolutionärt anti-intellektuella universitetspolitiken hade säkerligen, om man tillåter sig att extrapolera från Webers tidigare liv, varit ett alltför beskt piller att svälja.

Det bör tilläggas att på Webers tid var "demokrati" och "diktatur" inte ens något självklart motsatspar. Att det framstår som så för oss nutidens barn har att göra med just de betingelser under vilka man driver "politiken i massamhället". Masskommunikationens väldiga möjligheter till opinionsmässig likriktning har väl lite till man gett anledning till omprövning. Det, som man ännu i seklets början kunde se saken, upphöjt osjälviska "draget hos diktaturen" att kunna övervinna "för-lamande partisplit" framstår numer som en bisak.

På något ställe (tex sid 36) anar man hos K L en konstruerad motsättning mellan det demokratiska och det karismatiska ledarskapet överhuvudtaget. Karisma och demokrati förenas emellertid hos Weber i hans begrepp "plebiscitär ledarskapsdemokrati". Hans demokratiska ådra framgår av den vikt han lägger vid *ansvarsutkrävandets* roll i politiken.

De som vill så att säga "rädda" Weber undan anklagelserna för nazistiska dispositioner betonar gärna de värderingsfria begreppsutredningarna i *WuG* medan kritikerna på denna punkt med förkärlek skjuter in sig på hans dagspolitiska kommentarer. Där kan finnas inslag som med historiskt facit i hand inte ter sig alldeles liberaldemokratiskt rumsrena. I Webers personliga värdehierarki var nationalismen överordnad liberalismen.

Om man presenterar Webers politiska sociologi så är det rimligt att beträffande de centrala begrepp som är *gemensamma* för *WuG* och de politiska skrifterna (*GPS*) ta in även de senare i bilden.

Det finns punkter där K L:s kompletterande kritik av Weber ter sig mer berättigad än beträffande "destruktiv" och "konstruktiv" karisma. Max Weber överbetonar måhända karisman som drivkraft – det finns lyckade revolutioner utan karisma. Karisman har förmodligen också svårare att få svängrum i en tid när folk är mindre benägna att tro på övernaturliga fenomen. Å andra sidan har vi i dag en ny typ av *syntetisk*, marknadsförd karisma som Weber inte gärna kunde förutse, åskådliggjord i bl a Th Whites studie av John F Kennedys presidentvals-kampanj. Överhuvudtaget är det att se som ett väl-lovligt syfte att göra Weber *up to date* och det är ett rimligt

förmodande att karisman spelade en större roll på Webers tid än i dag. Det finns också fler faktorer som ger förändring än vad Weber tycktes uppmärksamma. Weber förbisåg, om man får tro Zetterberg, den dynamik som kommer till uttryck i moderna organisationer – dessa har medfört innovation och inte förstelning. K L:s intresse är emellertid rationaliseringens följder för den enskilda människan. Avhandlingens ämne är delvis den *emotionella* förstelning som, för att låna ord från den norske sociologen Dag Österberg, gör oss till "vanmaktens människor". Samhällsutvecklingen har accelererat sedan Webers dagar. Hans idealtyper kan inte förväntas vara någon fräsch avbildning av verkligheten. K L:s finputsningar förefaller oftast motiverade. Med föredömlig klarhet genomför hon också sin *Darstellung* av de weberska grundbegreppen. Detta beröm kan låta avmått och hela dess vidd framgår nog endast för dem som en längre tid har brottats med valda avsnitt ur Webers prosa.

K L:s avhandling fyller en odisputabel lakun. Vad gäller Webers mer nebulösa begrepp så har interpretatörerna hittills ofta sökt efter ord för att delge oss en förståelseupplevelse av vad det är fråga om – den handfasta textexplikationen har varit satt på undantag.

Sven Eliason

Selektiv litteraturlista

Denna förteckning upptar endast några nya texter med relevans för frågan om hur man skall lägga tyngdpunkten vid tolkningen av Max Webers verk.

Roth, Guenther: Abschied oder Wiedersehen? Zur 5. Auflage von Max Webers "Wirtschaft und Gesellschaft". *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 31 Jg, 1979, Heft 2.

Schluchter, Wolfgang: Die Paradoxie der Rationalisierung. Zum Verhältnis von "Ethik" und "Welt" bei Max Weber. *Zeitschrift für Soziologie*, Jg 5, Heft 3, Juli 1976.

Densamme: Max Webers Gesellschaftsgeschichte. Versuch einer Explikation. *KZ/SS*, 30 Jg, 1978, Heft 3.
Tenbruck, Friedrich H: Das Werk Max Webers. *KZ/SS*, 27 Jg, 1976, Heft 4.

Förkortningar av Webers arbeten:

Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie = GARS

Gesammelte Politische Schriften = GPS

Wirtschaft und Gesellschaft = WuG

Övriga förkortningar:

Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie = KZ/SS

SIRKKA MINKKINEN: *A General Curricular Model for Mass Media Education*. J M Llorcas forlag. Unesco, 1979

Den finska massmediaforskaren Sirkka Minkkinen har i avhandlingen: *A General Curricular Model for Mass Media Education* systematiskt gått igenom massmediernas betydelse i dagens internationella skola¹. Minkkinen bygger sitt arbete på ett rikt material från massmediaundervisningen i Frankrike, Spanien, Italien, Sovjet, USA, Belgien, Holland, Västtyskland, Sverige och Finland.² En annan källa är resultaten av de praktiska massmediaförsök man gjort i ovanstående länder. Det är således ett brett material Minkkinen utgått från. Vad man saknar i framställningen är en litteraturförteckning och fler nothänvisningar så att intresserade läsare kan följa de tankar och uppslag Minkkinen tar upp.

Avhandlingen består av två sektioner. Den första delen har rubriken: *Mass Media Education: Approaches, Needs, Interconnections*. Där studerar hon bland annat förhållandet mellan publik och medier:³ "What tasks do the media perform, involving the ordinary citizen? And how do they achieve such objectives? How do the media report new happenings and keep abreast of the times? How do they create and influence public opinion and a world outlook? How do they stimulate and entertain?" (sid 19)

Detta är centrala frågeställningar i avhandlingens första hälfte. Här bedömer Sirkka Minkkinen behovet av undervisning i verbala och visuella medier och förhållandet mellan denna undervisning och skolschemats innehåll i sin helhet. Hon betonar nödvändigheten av att eleverna på samtliga skolstadiet från lågstadiet och uppåt tränas i kritiskt mediatänkande. Det är emellertid fråga om en bred fostran, där barnens känslor, förståndsgevärd och viljeliv vävs samman.

"The constant and rapid increase in the flow of information throughout society calls as we have seen, for the ability both to absorb and to evaluate this flow and for critical and analytical thinking. Scientific analysis of the phenomena associated with the media presupposes some degree of knowledge of the connections of these media with society as the basis of critical study". (sid 35)

Minkkinen talar om två pedagogiska skolor, som tar hänsyn till elevens hela personlighet. Det är den moraliska/estetiska och den kommunikativa skolan. I den förra läggs tonvikten vid moraliska och estetiska värderingar. Den kommunikativa skolan ser mediernas betydelse mer som ett verktyg för barnens egna aktiviteter, praktiskt filmande, bildbandsutgåvor och tidningsartiklar. Det är genom egen arbetsinsats, som barnen lär sig att selektivt välja ut de bitar av verkligheten de uppskattar och tycker om. Nödvändigt är att lära eleverna

bli kvalitetsmedvetna.⁵

Tyngdpunkten i Sirkka Minkkinens arbete ligger dock i hennes analyschema, där hon utgår från tre mål. Det är elevernas behov av baskunskaper, vidare att barnen lär sig mest om de praktiskt tillämpar sina kunskaper och slutligen att eleverna måste känna sig motiverade. Varje mål är mer eller mindre avhängigt av andra pedagogiska förutsättningar som läroplanens innehåll, lärarnas och övriga elevers personlighet. Samhället i sin helhet – kulturen och ekonomin – i vad mån man lever i en demokrati eller i en diktätär. I sin strukturanalys av modellens olika komponenter använder Sirkka Minkkinen Harold Lasswells kommunikationsmodell: – vem säger vad till vem genom vilken kanal och med vilket resultat.⁶ Men Minkkinen vidgar Lasswells schema till att gälla en massmediainstitution i sin helhet, när man sänder informationen. Det går inte, menar Minkkinen, att studera en enskilda kommunikationsförmedling. Man måste bedöma den historiska bakgrund och den referensram under vilken förmedlingen äger rum. Därvidlag delar hon upp massmediaundervisningen i följande grupper:

För det första: "The History of communications – the general history of communications, the History of mass-communications in ones' own country, the future of communications and communication policy. *För det andra:* The production of communications: – communications in todays world, the structure of communications in one's own country. *För det tredje:* What – the relationship of mass communication to objective reality and the means of expression of mass communications. *För det fjärde:* To whom and with what results – The use of mass communications/media och The impact of mass communications." (sid 54) Sirkka Minkkinens komplettering är välgrundad, eftersom kommunikatören alltid måste påverkas av sin omgivning, sin kultur och sin egen personhistoria och är därvidlag ingen isolerad och oberoende enhet i en förmedling.⁷

Man kan invända mot Minkkinens resonemang såtillvida att mottagaren är likaså beroende av tidigare erfarenheter, utbildning och personhistoria och är därav lika bunden vid inre och yttre förutsättningar som sändaren. Men mottagaren har måhända den fördelen att han själv kan välja om han/hon är villiga att ta emot den information, som sändaren skickar ut. Genom mottagarens selektiva processer skapas ett naturligt skydd mot påverkan.

Detta skydd måste givetvis förstärkas genom träning och eget praktiskt arbete. I sin egen modell föreslår Sirkka Minkkinen ett schema hur man kan analysera massmedierna. Först är det viktigt att ta reda på vad man menar med massmedier.⁸ "The expression 'mass media' covers a limited range of activities: broadcasting (radio

and television): newspaper, periodical and book publishing: the production and distribution of films and sound and video recordings: and public advertising. The definition is a formal one. It does not take into account features relating to the context of these activities and their evolution." (sid 17) I sin modell utgår Minkkinen från denna vidare förklaring.

En andra viktig fråga att besvara är hur massmedierna kan användas⁹ liksom frågan massmediernas påverkar.¹⁰ Enligt Sirkka Minkkinen bör massmedierna integreras med studierna i befintliga ämnen som modersmål, teckning och samhällskunskap. Det är idag inget europeiskt land som har massmediekunskap som självständigt schemalagt ämne.¹³

Frågan är dock om massmediernas framtida betydelse kommer att kräva så pass mycket av barn och ungdom – men även av vuxna – att man måste inrätta ett permanent skolämne, där man uteslutande analyserar och värderar innehållet i olika massmedier. Som skäl för det kan man åberopa att exempelvis film och TV arbetar med ett visuellt språk; som när åskådaren på ett helt annat sätt än andra medier. Det är i högsta grad frågan om en direktpåverkan, som medför att tittaren på ett mer outtalat sätt styrs av de åsikter och värderingar, som sprids via de visuella medierna.¹¹ När åskådare lär sig att ställa grundläggande frågor om filmens/bildens/televisionens avsikter och innehåll, vem det är som frågar vad och varför? så kan man bättre skydda sig mot merparten av manipulerade verklighetsbeskrivningar.¹²

Viktigt är det därför att det skrivs avhandlingar som Sirkka Minkkinens, som på ett så förtjänstfullt sätt belyser de problemställningar, som finns i olika skolor runt om i världen. Viktigt är att man snart – inte minst i vårt land – finner en vetenskaplig plattform – en egen disciplin, där man kan diskutera och avhandla de frågeställningar, som kommer att beröra oss i framtiden: hur påverkas man av medierna? – vad är objektivitet? hur skall man kunna begränsa mängden informationer?

Kaj Wickbom

Noter

- 1 Andra läsvärda uppsatser av Sirkka Minkkinen är "On Approaches to Screen Education", och Mass Education in Finland", utgivna av Centralen för Film- och TV-utbildning i Finland.
- 2 Nyligen hölls ett seminarium på Svenskhemmet Voksenåsen 23/3–25/3 1979, där man behandlade temat: Barn- och bilder i satellitåldern. I Danmark har föreningen för film lärare på gymnasiet utgivit ett förslag till praktiska försök i film- och TV-undervisning. Vid det pedagogiska utvecklingsblocket

i Växjö har man sedan 1975 bedrivit försöksverksamhet omkring massmedier med betoning på tidnings- och filmkunskap. Försöksverksamheten har resulterat i ett förslag att införa massmedie- och filmkunskap som tillvalsämne på social linje respektive som variantämne med samma timtal som socialkunskap på samhällsvetenskaplig linje.

- 3 Det finns en hel del nyutkommen litteratur på svenska om sambandet mellan publik och medier, däribland Karlsson, Björn: Vad sägs? Nio uppsatser om kommunikation, Studentlitteratur, 1978, 235 sidor. Pragsten, Lennart: Massmediernas roll i opinionsbildningen, Schulman Jannecke, Westrell, Claes: Vad lyssnar svenska folket på? Sveriges Radio Pub 1978. Andréén, Gunnar: Media and morals. The rationality of mass rhetoric and the autonomy of the individual. Stockholm, Akademilitteratur, 1978.
- 4 Sven E Olsson tar i uppsatsen "Vad är filmkunskap?" upp den svenska skolans syn på massmedieundervisning – i första hand filmens och televisionens roll. Det är en kritisk granskning, där Olsson menar att undervisningen är hårt eftersatt. Chaplin nr 151.4/1977 sidan 156–162.
- 5 Den danska massmediaundervisningen bygger som den finska på mycket eget praktiskt arbete. En försöksverksamhet har pågått vid sex danska gymnasier med film och TV, där man lär eleverna att själva producera bilder och TV-program och skriva tidningsartiklar.
- 6 Lasswell, H D: Who Gets What, When, How. McGraw-Hill, 1936, Lasswell-Blumenstock, D. World Revolutionary Propaganda, Alfred A Knopf, 1939.
- 7 Tudor, Andrew: Film, Communication and Content ingår i boken Media Sociology, London 1970. Sid 92–103, redaktör: Tunstall Jeremy, Tudor, Andrew: Image and Influence, studies in the sociology of film, London George Allen & Unwin Ltd, 1974.
- 8 Hadenius, Stig, Weibull, Lennart: Massmedier. En bok om press, radio och TV. Bonniers 1978. Olsson, Åke (ed): Massmedia som informationshinder. En antologi om journalistik. Helsingborg. Liberförlag 1978.
- 9 Strid, Jan. Tidningsläsning bland ungdomar. Göteborg 1978, Statsvetenskapliga institutionen, Weibull, Lennart. Dagspress och veckopress. En sammanfattande översikt av två pressgruppers publikmönster. Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, Schulman, Jannecke. Nyheter i radio. Analys av publikdata och specialundersökning kring tidningskrönikan, Sveriges Radio, PUB 1978.
- 10 Furhammar, Leif: Filmpåverkan. Norstedts, Stockholm 1964/71, Feilitzen, Cecilia von, Aristoteles, kat-harsis och underhållsväld. Författaren 1–2 1978, sidan 22–26, Nerman, Bengt: Om våldets uttryck. Författaren 1–2 1978, sid 16–21.
- 11 Boggs Joseph, M, The Art of Watching Films – a guide to film analysis. The Benjamin/Cummings Publishing Company, USA, 1978. Skyum-Nielsen, Niels och Nørgart, Per. Film og Kildekritik, Universitetsförlaget i Köpenhamn, 1972.

- ¹² *Bibin, Thomas, Djurfeldt, Göran: Asien i massmedia. Sydasiabulletinen 3-4, 1978, sid 29-49, Hadenius, Stig Massmedia och Tredje världen, Göteborg 1978.*
- ¹³ Från och med läsåret 80/81 pågår på försök i tre år Mediakunskap som självständigt ämne vid Växjö Katedralskola – en försöksverksamhet under SÖ och gymnasieutredningen.